

Peter Ullgren: *Hemligheternas brödraskap – Om de svenska frimurarnas historia*. Norstedts, Stockholm 2010. 338 s. ISBN 978-91-1-302453-0.

Frimureri är något som fascinerar och kittlar fantasin hos många. Exklusiviteten och hemlighetsmakeriet ger upphov till rykten och myter som blir tacksamma motiv inom populärkulturen. Få har väl undgått Dan Browns bok *Da Vinci-koden*, som sedermera filmatiserats med kända Hollywoodstjärnor i huvudrollerna. Möjligheten till kommersiell framgång har också givit upphov till en hel uppsjö av populär- och i många fall kvasivetenskaplig litteratur. Det finns t.o.m. en bok med titeln *Freemasons for Dummies* för den som snabbt vill sätta sig in i ämnet. Att förhålla sig seriöst till ämnet och samtidigt ha ambitionen att nå en bred publik, måste ses som en tämligen svår utmaning för en författare. Historikern Peter Ullgren har tagit sig an uppgiften att ge en populärvetenskaplig skildring över de svenska frimurarnas historia. Boken kom förvisso ut lagom till Svenska Frimurare Ordens 275-årsjubileum, men författaren säger sig själv vara en fristående och oberoende forskare.

Boken börjar med att läsaren får följa med författaren vid ett besök i Bååtska palatset på Blasieholmen i Stockholm. Här har det svenska frimurarsamhället haft sitt huvudsäte sedan år 1874. Ullgren ger en målande beskrivning av sin vandring genom huset som på olika sätt anspelar på populärkulturella fantasier om frimureriet och skapar på så sätt en atmosfär av mystik: ”Tre män i svart för mig genom salar och våningar i den barockpräglade byggnaden. Det är en blekgrå vinterdag, i fönstren fladdrar dagsljuset svagt. Utanför fönstrens galler ligger Stockholm inbäddat i dimma.”

Samtidigt som Ullgren på detta sätt utnyttjar läsarens förförståelse för att skapa stämning i boken gör han det tydligt att hans ambition är att ”försöka räta ut de falska rykten och överdrifter” som han stött på om frimurarna. Således vill han snarare granska och ge perspektiv på hur frimureriet uppfattas utifrån än att göra en kritisk studie av det svenska frimureriet i sig. Men framförallt vill han berätta om de människor som etablerade och utvecklade frimureriet i Sverige.

Boken är kronologiskt upplagd och består utöver ett inledande kapitel av tre delar som behandlar frimureriet under 1700-talet, 1800-talet och i ”vår tid”. Delarna är dock inte proportionerliga utan är disponerade så att den äldsta historien får störst utrymme varefter text-

massan sedan successivt halveras i följande århundraden. Varför författaren lagt tyngdpunkten på 1700-talet framgår inte. I inledningen ges en kort introduktion till frimureriets rötter i 1700-talets England. Därefter får läsaren genom några färgstarka adelsmän följa hur organisationen introduceras och etableras i Sverige. Det är adliga släktnamn som vi känner igen från traditionell svensk politisk historia samt en rad kungligheter. Vi får möta greve Axel Wrede Sparre, som själv erhöll de tre första frimuraregraderna i Paris och därefter introducerade frimureriet i Sverige. År 1735 grundade han den första svenska frimurarlogen i Sverige, som kom att kallas Greve Wrede Sparres loge. Bland de första tillskyndarna fanns Carl Gustaf Tessin, som var Wrede Sparres svåger. Ullgren uppvisar en stor beläsenhet och sätter in personerna i en samtida kontext, men bitvis blir det svårt att se den röda tråden i textens detaljrikedom.

Särskilt spännande är berättelserna om mystikerna och svartkonstpredikanterna Carl Anders Plommonfelt och Gustaf Björnram som övade stort inflytande i egenskap av Gustav III:s och hertig Karls gunstlingar. Vi får bl.a. läsa om hur Björnram iscensatte en seans för Gustav III och hans sällskap i Lovö kyrka, där han frammanade såväl Gustav II Adolfs som Adolf Fredriks andar. Det hela avslöjades dock senare av livmedikus Sven Anders Hedin som ett skådespel med dolda medarbetare och rökpulver. Björnram, Plommonfelt och andra alkemister och illusionister marginaliserades dock så småningom ur ordensväsendet och när Ullgren avfärdar deras verksamhet som tokerier och humbug följer författaren frimurarnas egen historieskrivning. Detta är problematiskt eftersom det innebär att det är vinnarnas historia som förmedlas.

Också i skildringarna av frimurarnas barnhus tenderar författaren att lägga sig nära frimurarnas egen självbild. Verksamheten beskrivs som ett uttryck för socialt patos; en möjlighet för frimurarna att visa upp sig som en omsorgsfull och humanitär orden. Det vore intressantare om författaren istället hade utvecklat resonemanget kring det citat där det framgår att en av målsättningarna med barnhuset var att ”vinna en tillökning av gagneliga arbetare i ett folklöst land”.

Under 1800-talet skedde en viss social breddning inom frimureriet. Det fanns dock en tydlig hierarki i landsortens loger där de förmögna köpmännen hade de högre positionerna medan de ringare hantverkarna fick nöja sig med de lägsta platserna i organisationen. Med undantag av att logen *Gula Rosen*, som under några år i slutet av 1700- och början av 1800-talet hade varit

öppen för kvinnor ur samhällets elit, kom frimureriet också under 1800-talet att fortsatt vara en exklusivt manlig arena. Istället för att problematisera den manliga exklusiviteten gör sig Ullgren återigen till försvarstalarare för frimurarna. I slutkapitlet skriver han att ”ur historisk synvinkel är det emellertid viktigt att framhålla att frimurarnas välgörenhetsinsatser aldrig gjort någon åtskillnad mellan män och kvinnor”.

Ett mer självständigt och intressant perspektiv antyds när författaren skriver om synen på kvinnan i frimuraren Ludvig Ahlbergs hymner *Qvinnan* och *Det täcka könet*. Här är han inne på att kvinnorna i frimurarsångerna på olika sätt var spegelbilder av förtjänster som frimurarna själva hyllade. Detta skulle med fördel ha kunnat utvecklas till ett eget kapitel om maskulinitet och femininitet inom frimureriet.

Ett särskilt kapitel har avsatts för frimurarna inom folktron. I sin genomgång av uppteckningar från landets olika folkklivsarkiv kan författaren se olika återkommande teman, såsom frimurarnas övernaturliga egenskaper, deras törst efter människoblod och offer av människokött till hundturken. Flera spännande exempel ges in extenso, men någon djupare analys följer inte. Detta är lite synd, för en sådan analys skulle kunnat ligga till grund för det nästkommande kapitlet om pressens syn på frimurare.

Bokens avslutande kapitel heter ”Svenska biskopar dricker blod”. Här gör Ullgren en genomgång av debatten kring det svenska frimureriet på 1980-talet. Den uppstod i svallvågorna av en mängd avslöjanden om den italienska frimurarlogen *Propaganda Due*, även kallad P2. I denna loge var hundratals män ur landets elit medlemmar. Här återfanns såväl parlamentsledamöter, domare och generaler som bankirer och industrimän. Svenska journalister med Jan Guillou och Göran Skytte i spetsen började nu granska den svenska frimurarorden. Ullgren gör en bra genomgång och sammanfattning av debatten, men hemfaller tyvärr åt att än en gång göra sig till talesman för frimureriets försvar. I denna anda avfärdas t.ex. Göran Skyttes artiklar som ”lösa spekulationer”.

Att skriva populärvetenskapligt innebär inte att man måste värja sig för att använda teoretiska perspektiv. Bra populärvetenskap kännetecknas snarare av att den tillgängliggör vetenskapliga resultat för en bred publik. Ett sätt som kunnat ge berättelsen om frimurarna en analytisk sälta hade varit att använda ett perspektiv där organisationen diskuterades i termer av socialt kapital och sociala nätverk. Det finns flera passager i texten som

med fördel skulle kunna sättas in i en sådan förståelse-ram. I avsnittet om 1800-talet skriver Ullgren bl.a. att frimurarnas hus i landsorten fungerade ”som magneter på uppåtsträvande borgare, eller personer som snabbt ville få tillgång till ett lokalt och regionalt kontaktnät”.

Ett annan intressant ansats, som dessutom skulle frigöra författaren från en historieskrivning som syftar till att skriva ”wie es eigentlich gewesen”, skulle vara att ta utgångspunkt i de populärkulturella fantasierna. Istället för att försöka falsifiera myterna i folktron och massmedia skulle dessa kunna användas för att synliggöra människors rädslor och drömmar.

Peter Ullgrens bok *Hemligheternas brödraskap – Om de svenska frimurarnas historia* är en intressant bok för den som vill veta mer om personerna bakom det svenska frimureriets historia. Boken har i många avseenden också ett stort underhållningsvärde med spännande berättelser av olika sanningshalt. Förhoppningsvis kommer boken att inspirera andra att söka svar på de frågor som de ännu finner vara obesvarade.

Johan A. Lundin, Malmö

Birgitta Roeck Hansen: *Bönder och ståndspersoner. Ågare och brukare av skattegårdar i Färentuna härad 1718–1795*. Nordic Academic Press, Lund 2010. 168 s., ill. English abstract. ISBN 978-91-85509-47-8.

Kulturgeografen Birgitta Roeck Hansen har presenterat en agrarhistorisk undersökning av Färentuna härad på Mälardalen väster om Stockholm under 1700-talet. Häradet består av åtta socknar. Utgångspunkten för studien är den markanta övergången inom jordbruket under tidigt 1700-tal från jord ägd av kronan till jord köpt av ståndspersoner eller bönder. Denna process när kronans jord såldes ut går under benämningen skatteköp. Det rör sig om en kraftig privatisering av jordägandet som staten gav möjlighet till i anslutning till kriget och de stora krigsförlusterna under det tidiga 1700-talet. Staten behövde pengar till krigföringen och till landets nyuppbyggnad efter krigsåren. Tanken var att jordens skötsel och avkastning skulle förbättras genom denna försäljning och det skulle även främja statens skatteintäkter. Författaren följer utvecklingen av skatteköpen 1718–1795 och jämför hela tiden ståndspersoners jordinnehav med böndernas. Ståndspersonerna utgjordes i första hand av statliga ämbetsmän. Källmaterialet för undersökningen utgörs av kronans jordeböcker, skat-